

Endülüs Sarayları*

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 29 Eylül 2023 Kabul Tarihi: 15 Aralık 2023

✉ **Sümeýra Ocak Ahmed**

Dr. Öğr. Üyesi / Assistant Professor
Marmara Üniversitesi / Marmara University
İlahiyat Fakültesi / Faculty of Theology
<https://ror.org/02kswqa67>
<https://orcid.org/0000-0002-1607-0834>
smyrocak@gmail.com

Öz

Endülüs, yaklaşık sekiz asır boyunca Müslümanların hâkimiyetinde kalmış olan ve Avrupa topraklarında olması hasebiyle ehemmiyet arz eden bir bölgedir. Doğu ve Batı medeniyetlerinin sentezlendiği, Müslüman, Hıristiyan ve Yahudilerin yüzyıllar boyunca birlikte yaşadığı Endülüs, İslâm tarihinde acı olaylarla hatırlansa da ardında bıraktığı ilmi, edebî, mimari ve tezyînî mirası ile medeniyet tarihine damga vurmuştur. Hıristiyanların yüzyıllar boyunca devam eden reconquista emeli 1492 senesinde Gırnata'nın düşmesi ile maksadına ulaşmış, ilk zamanlar Müslümanlardan kalan bu miras nisbeten korunmuş olsa da 16. yüzyıldan itibaren Müslümanların izini Endülüs'ten tamamen silme hırsıyla binlerce mimari eser yıkılmıştır. Günümüzde Kurtuba, İşbiliye, Mâleka, Gırnata şehirlerinde ayakta kalan birkaç eser bize Endülüs'ün mimari ve sanatta ne kadar üst seviyede olduğunu göstermektedir.

Endülüs sanat ve mimarisinin özelliklerini yansıtan yapı türlerinden biri saraylardır. Saray hem hükümdar ve ailesinin yaşadığı mahrem alan hem de devlet işlerinin yürütüldüğü idare merkezi olması itibarıyla önemlidir. Estetik ve sanatsal özellikleri ile saraylar, temsil ettiği devletin kültür, medeniyet ve sanat özellikleri yanında siyasî ve ekonomik gücünü de yansıttıkları için her devirde saray mimarisine önem verilmiştir. Bu çalışmada Sarakusta Ca'feriye Sarayı, Mürsiye Dâru's-Suğra, Gırnata Dâru'l-Hürre, Mâleka el-Kasaba, İşbiliye el-Kasr gibi Endülüs'ün daha az bilinen saray yapıları tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sanat, İslâm Sanatı, Mimari, Endülüs, Saray.

* Bu makale CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Palaces of Andalusia

Research article

Received: 29 September 2023 Received: 15 December 2023

Abstract

Andalusia is a region that remained under Muslim rule for approximately eight centuries and holds significance as it is situated in European territory. Although Andalusia, where Eastern and Western civilizations were merged and Muslims, Christians and Jews lived together for centuries, is remembered with painful events in Islamic History, it left its mark on the history of civilization with its scientific, literary, architectural and artistic heritage. The Christians' aim of the reconquista, which continued for centuries, reached its goal with the fall of Granada in 1492. Although this legacy from the Muslims was relatively preserved in the early times, starting from the 16th century, thousands of architectural works were destroyed with the ambition to erase Muslim traces completely from Andalusia. The few buildings that remain today in the cities of Cordoba, Seville, Malaga and Granada show us how advanced Andalusia was in architecture and arts.

One of the most important works of Andalusian art and architecture are palaces. Palaces stand out as crucial works in Andalusian art and architecture, serving as both the private residence of rulers and their families and the administrative centers for state affairs. Palace architecture has been given importance because its aesthetic and artistic features reflect the cultural, civilizational and artistic characteristics of the state it represents, as well as its political and economic power. In this study, lesser-known palace structures of Andalusia such as Zaragoza Aljafaria Palace, Murcia Dar al Sughra, Granada Daralhorra, Malaga Alcazaba, Seville Alcazar will be described.

Keywords: Arts, Islamic Arts, Architecture, Andalusia, Palace.

Summary

The Umayyads crossed from today's Moroccan lands to European territories in the first quarter of the 8th century under the leadership of the renowned Berber commander Tariq ibn Ziyad. They laid the foundations of the Andalusian civilization, which would be remembered in history for its contributions to science, culture, art, prosperity, and, simultaneously, sadness. During the rule of the Andalusian Umayyad State, lasting nearly three centuries, Andalusia became one of the greatest civilizations of its time. Following the division of the state into emirates, the Muluk at-Tawaif Period began. Unfortunately, this era witnessed internal conflicts among Muslim amirs, enabling Christians to expedite their Reconquista movement, resulting in the capture of Tuleytula in 1085. The fall of Tuleytula deeply affected Muslims, emboldening Christians to attack other parts of Andalusia. Yusuf ibn Tashfin, the ruler of the Almoravids, intervened, halted Christian attacks, and brought Andalusian emirates under control.

After the Almoravids and Almohads periods, the Nasrids became the last Muslim emirate to endure in these lands for approximately two hundred and fifty years. With the fall of the Nasrid Emirate of Granada in 1492, Andalusia transformed into a region marked by painful times rather than prosperity for Muslims. Muslim and Jewish people migrated to the Maghreb due to Christian oppression.

The palaces, mosques, hospitals, madrasahs and hammams built by Muslims, who governed Andalusia for about eight centuries, in significant cities such as Cordoba, Seville, Toledo, Malaga, Granada, Zaragoza and Valencia. The architecture and the arts of these buildings show the richness of Andalusian civilization. Palaces, especially, are crucial in reflecting the artistic and civilizational characteristics of their era, providing insights into the political and economic power of that time. Although architectural and artistic styles in Andalusian palaces share similarities, distinctive features specific to different states are noteworthy. The most magnificent surviving example of Andalusian palaces is the Alhambra Palace, constructed in the 14th century. Since there are many studies on the Alhambra Palace, this article focuses on less known palaces in the region such as Zaragoza Aljafaria Palace, Murcia Dar al Sughra, Granada Dar al-Horra, Malaga Alcazaba, Seville Alcazar.

Dar al-Horra Palace was constructed for Aisha al-Horra, the wife of Nasrid Sultan Abul Hasan Ali and mother of the last Nasrid Sultan Abu Abdullah Muhammad. It stands on the remains of a palace built by Zirid Sultan Badis ibn al Mansur, who seized control of Granada in 1012. Situated opposite the Alhambra Palace, Dar al-Horra, though smaller, shares architectural and decorative features with Alhambra.

A palace structure was first built in the city of Ishbiliye, which was conquered by Abdurrahman III and later additions were made to this structure during the Abbasid and Almohad periods. The Alcazar in Seville, also known as al-Qasr, includes the Mudejar Palace, built in the 14th century by Pedro the Cruel. The Mudejar Palace is the most important part of al-Qasr. The palace, built by morisco masters in Toledo, Granada and Seville, is one of the most popular works of Mudejar architecture that has survived to the present day, with its courtyard, arches, woodwork, inscriptions and Hall of Ambassadors. Seville Alcazar is a very important work in terms of reflecting the art of different Andalusian states since it was first built in the 10th century and representing the Mudejar architecture with the parts added to the palace after the Christians took the city.

In Malaga, Alcazaba, formerly conquered by Abdurrahman III, represents an important castle-palace structure. Similarly, the Alfajaria Palace in Zaragoza, though modified by Christians, stands as a significant example of Andalusian art and architecture from the Muslim States period. One of the most interesting example of Andalusian palaces whose ruins have survived to today is Dar al Sughra located in Murcia. There were two Muslim palaces in Murcia which founded by Abdurrahman II near the Segura River: Dar al Kabir next to the Grand Mosque and Dar al Sughra outside the city walls. The ruins of Dar al Sughra were discovered by Julio Navarro Palazon during the excavations carried out under the Santa Clara la Real Monastery in 1980-1985. The ruins of the palace feature segmented arches, horseshoe arches, and plaster-carved decorations and inscriptions characteristic of Andalusian architecture.

This paper will focus on architectural and artistic aspects of these five palaces stands as notable surviving examples of Andalusian Palaces.

Giriş

Hız. Ömer döneminde başlayan fetih hareketleri, Şam merkezli Emevî Devleti zamanında hız kazanmış, Horasan ve Kuzey Afrika üzerine seferler düzenlenmiştir. Kayrevan'ın alınmasıyla birlikte Kuzey Afrika'da bir üs elde edilmiş; bu dönemde Müslümanlar, 8. yüzyılın ilk yarısında, önce Mağrib, daha sonra da İber Yarımadası'nı ele geçirmişlerdir. Mağrib'in ele geçirilmesi Müslümanlar için önemli bir adım olup batıya geçiş yolları açılmıştır. Meşhur Berberî komutan Târik b. Ziyâd'ın öncülüğünde, bugünkü Fas topraklarından Avrupa topraklarına geçen İslâm orduları, adı tarihte ilim, kültür, sanat, refah ve aynı zamanda hüzn ile anılacak bir medeniyetin; Endülüs'ün temelini atmışlardır. Endülüs, fethinden sonra yaklaşık kırk beş yıl Emevî Devleti'ne bağlı valiler tarafından yönetilmiştir. Abbâsîler'in Emevî Devleti'ne son vermesi ile Şam'dan kaçan I. Abdurrahman, Mağrib üzerinden Endülüs'e geçmiş ve buradaki halkın desteğini alarak 756 yılında bağımsız devletini kurmuştur. I. Abdurrahman (756-788) ile birlikte yaklaşık iki yüz yetmiş beş yıl Endülüs'e hâkim olacak Endülüs Emevî Devleti, tarih sahnesindeki yerini almıştır.

Yaklaşık üç asır süren Endülüs Emevî Devleti yönetimi altında, Endülüs zamanının en büyük medeniyetlerinden biri haline gelmiştir. Endülüs Emevî Devleti'nin zayıflaması ile birlikte artan taht kavgaları sonucu devlet emirliklere ayrılmış ve yaklaşık altmış yıl süren Mülükü't-Tavâif Dönemi (1031-1090) başlamıştır. Bu dönem maalesef Müslüman emirlerin kendi aralarında mücadele ettiği bir dönem olmuş, bunu fırsat bilen Hıristiyanlar Reconquista hareketini hızlandırmış ve ilk olarak 1085 yılında Tuleytula'yı geri almışlardır. Tuleytula'nın düşmesi Müslümanları derinden sarsarken Hıristiyanları cesaretlendirmiş ve Endülüs'ün diğer bölgelerine saldırmaya başlamışlardır. Endülüs emirlikleri Murabıtlar'ın hükümdarı Yûsuf b. Tâşfîn'den yardım istemiş, Yûsuf b. Tâşfîn Endülüs'e gerçekleştirdiği seferler sonucunda Hıristiyan saldırıları durdurmuş ve Endülüs emirliklerini de kontrol altına alarak Endülüs-Mağrib bölgesini tek hâkimiyet altında toplamıştır.

Murabıtlar ve Muvahhidler döneminde, Reconquista hareketine karşı yapılan çetin mücadeleler, Müslümanların Endülüs hâkimiyetini bir buçuk asır kadar uzatmış, ancak hızlanan Reconquista hareketi sebebiyle Muvahhidler dönemi de sona ermiştir. Bundan sonraki dönemde, Gırnata (Granada) merkezli Nasrîler (1238-1492), yaklaşık iki yüz elli yıl daha bu

topraklarda varlığını sürdüren son Müslüman emirlik olmuştur. Gırnata Emirliği'nin 1492 yılında düşmesi ile artık Endülüs, Müslümanlar için bir refah ülkesi değil acı günlerin yaşandığı bir ülke haline dönüşmüştür. Müslümanların Endülüs'teki hâkimiyetinin sonra ermesiyle birlikte Hıristiyanların baskılarından kaçan Müslüman ve Yahudi halk Fas ve Cezayir topraklarına göç etmişlerdir.

Endülüs topraklarında yaklaşık sekiz asır hüküm süren Müslümanlar, zaman zaman zayıf düşmüş olsalar da siyasî ve ekonomik istikrarın sağlandığı parlak dönemlerde Endülüs ilim, kültür ve sanatta merkez olmuştur. Kurtuba, İşbiliye, Toledo, Mâleka, Gırnata, Sarakusta, Belensiye gibi önemli şehirlerde inşa ettikleri saray, cami, hastane, medrese, hamam ve hanlar Endülüs medeniyetinin ne kadar zengin olduğunu göstermektedir. Reconquista sonrası yüzlercesi tahrip edilerek yıkılan bu eserlerden ayakta kalan birkaç örneğin kalıntılarında Endülüs medeniyetinin, mimari ve sanatta dönemine göre çok ileri olduğu müşahede edilebilir.

Temsil ettiği devletin kültür, medeniyet ve sanat özellikleri ile birlikte siyasî ve ekonomik gücünü yansıtan sarayların inşasına her dönemde ayrı bir önem verilmiştir. Bu çalışmada yukarıda tarihî ve siyasî özelliklerine kısaca değindiğimiz Endülüs bölgesinin saraylarından örnekler incelenecektir. Güç sembolü olarak bilinen saray yapılarının mimari özellikleri, işleyişi, tezyîni unsurları ile bugünkü durumlarına bakarak genel bir değerlendirme yapılacaktır. Çalışmada Elhamrâ Sarayı gibi çok bilinen ve Endülüs'ün simgesi olmuş yapılardan ziyade Sarakusta Ca'feriye Sarayı, Mürsiye Dâru's-Suğra, Gırnata Dârü'l-Hürre, Mâleka el-Kasaba, İşbiliye el-Kasr gibi daha az bilinen saray yapıları ele alınmıştır.

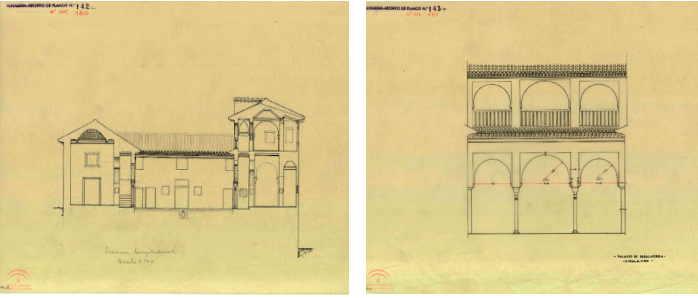
1. Dârü'l-Hürre Sarayı (Seyyide Aişe Hürre Kasrı)

1012 yılında Gırnata'yı hâkimiyet altına alan Zîrî Sultanı Badis ibnü'l-Mansur (ö. 1016) tarafından inşa ettirilen sarayın kalıntıları üzerine Nasrî Sultanı Ebu'l-Hasan Ali'nin (Mevlây Hasen) eşi, son Nasrî Sultanı Ebû Abdullah Muhammed'in annesi Aişe el-Hürre için inşa ettirilmiştir. Siyaseten de güçlü bir karakter olan, kocasını tahttan indirip oğlunu tahta geçiren¹ Aişe el-Hürre, Hıristiyanlarla yaptığı gizli bir anlaşma ile Gırnata'yı teslim eden ve ailesiyle birlikte sürgün hayatı yaşayacağı el-Buşurrat'a doğru yol alırken arkasını dönerek son kez Gırnata'ya ve Elhamra'ya ağlayarak bakan oğlu Sultan Ebu Abdullah Muhammed'e "Erkekler gibi savunmadığım için kadınlar gibi ağla" şeklindeki meşhur

¹ Fatima Mernissi, *Hanım Sultanlar (İslâm Devletlerinde Kadın Hükümdarlar)*, çev. M. Ali Kayabal - Filiz Nayır (İstanbul: Cep Kitapları, 1992), 22-24.

ifadesi ile tanınmaktadır.² Kendi adıyla anılan Dârü'l-Hürre Sarayı, Elhamra Sarayı'nın karşı tarafındaki el-Beyyâzîn Mahallesi'nde inşa ettirilmiştir.

Zîrîler dönemine ait bir sarayın kalıntıları üzerine inşa ettirilen küçük saray Gırnata'nın Müslümanların elinden çıkması ile Hıristiyanların kontrolüne geçmiştir. Saray ilk önce, kraliyet sekreteri vazifesi ile bilinen, Gırnata'nın teslim alınmasında diplomatik müzakerelerde çok etkili bir isim olan Hernando de Zafra'ya tahsis edilmiş; onun 1507 senesinde ölümü üzerine Kraliçe İsaabel tarafından Santa İsaabel La Real Manastırı'nın bir parçası olarak, rahibelerin hizmetine verilmiştir. Yüzyıllarca kullanılan yapıda birçok eklemeye yapılmış ancak orijinal hali de büyük oranda korunmuştur. 1931 senesinde ünlü İspanyol mimar ve restoratör Leopoldo Torr s Balbas (ö. 1960) tarafından aslı unsurlarına uygun olarak restore edilmiş olup günümüzde ziyarete açıktır.

Resim 1-2: Darü'l-Hürre Sarayı L. Torres Balbas tarafından yapılan dış cephe kesit ve avlu güney cephe³

Saray bahçeler hariç 357 m² büyüklüğünde, kuzey ve güney yönlerinden üçer adet yuvarlak kemerli, revaklı bir avlu etrafında düzenlenmiştir. Dikdörtgen avlunun tam ortasında yine dikdörtgen küçük bir havuz bulunmaktadır. Kuzey ve güney yönündeki revaklı kısımda büyük ana odalar bulunur. Güney revakların olduğu kısımda bulunan büyük oda Santa İsaabel La Real Manastırı yapılarına kadar küçük bir kilise işlevi görmüştür. Güneydeki revaktan dar bir merdivenle yukarıdaki odalara çıkılmaktadır. Bu kısımlarda da Elhamra Sarayı'ndaki mimari ve süsleme özelliklerini görmek mümkündür. Avluya bakan üç kemerli galeri kısmından sivri atnalı bir kemer ile büyük odaya geçilmektedir.

² Sümeyra Ocak Ahmed, "Mimari ve Estetik Unsurlarıyla Aynı Dönemde Farklı Coğrafyalarda İnşa Edilmiş İki İslâm Sarayı; Elhamra ve Kubâdâbâd", *Milli Saraylar Sanat Tarih Mimari Dergisi* 24 (2023), 198; Mohamed el-Gamal, *Kasr 'l-Hamra: Divan 'l-Imare Ve'n-Nuku 'l-Arabiyye = Los Palacios De La Alhambra* (İskenderiye: Mektebetü'l-İskenderiyye, 2004), 44.

³ <https://www.alhambra-patronato.es> Erişim: 28.09.2023

Resim 3-4: Dârü'l-Hürre Sarayı Dış Görünüşü ve Avludan Güney Cephe⁴

Kemer ayaklarında karşılıklı olarak yer alan istirdide kemerli nişlerin çevresinde Endelüsî yazı ile alçı oyma tekniğiyle “el-âfiye el-bâkiye” ibaresi yazılmıştır. Kemerin iç taraftaki çerçevesinde de, “نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ”⁴, “وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ” şeklinde “Allah’tan bir yardım ve yakın bir fetih! Mü’minleri müjdele” manasındaki Saff Sûresi 13. âyetin son kısmı tekrar edilerek yazılmıştır. Kemer köşelikleri nebâtî motiflerle doldurulmuştur. Bu kemerin tam karşısında altta atnalı kemerli iki adet, üstte dört adet yuvarlak kemerli pencere açıklığı bulunmaktadır. Önceden tamamen alçı oyma nebâtî motiflerle bezeli olduğu düşünülen cephelerde bazı alçı süsleme kalıntıları bulunmaktadır. Çatı kırmızı kiremitlerle kapatılmıştır. Cepheden çatıya geçerken kullanılan ahşap sundurmalarında Arapça yazı kalıntıları göze çarpmaktadır. Dârü'l-Hürre Sarayı bu özellikleri ile döneminin mimari ve sanat anlayışını yansıtan mühim bir yapıdır.

Resim 5-6: Güney Yönündeki Üst Salonun Girişi ile Kemer İçindeki Nişin Alçı Süslemeleri

⁴ Kaynağı belirtilmeyen fotoğraflar yazar tarafından çekilmiştir.

Resim 7: Üst Salon Penceresinden Şehre Bakış

2. İşbiliye el-Kasr (Alcazar)

İşbiliye ilk olarak III. Abdurrahman tarafından alınmış ve eski Vizigot bazilikasının üzerine surlarla çevrilmiş bir yapı inşa edilmiştir. Mülûkü't-Tavâif döneminde Abbâdi hükümdarı el-Mu'temid bu yapıyı doğu ve güney yönlerinde genişletmiş ve yeni birimler eklediği sarayına Kasrû'l-Mübârek ismini vermiştir. 1150 yılında Muvahhidler şehri alıp İşbiliye'yi Endülüs bölgesindeki başkentleri yaptığında saraya da birçok eklemeler yapmış, ilk olarak Abdülmü'min döneminde (1130-1163) batı yönünden yaklaşık iki kat genişletilen saraya birçok avlu ve köşk eklenmiştir. Kasrû'l-Mûrik (قصر المورق) olarak adlandırılan bu Muvahhid Sarayı günümüzde Alcazar⁵ olarak bilinmektedir. 1163 yılında hükümdar olan Ebû Yakub Yûsuf burayı ana ikametgâhı yaparak sarayı güney, kuzey ve batı yönlerinden genişletmiştir. Ahmed İbn Bassû ve Ali el-Ğumarî bu işi yürüten mimarlar olarak bilinmektedir.⁶ 1200 senesinde Muvahhid Sultanı Muhammed Nasır tarafından da genişletme çalışmaları yapılmıştır.⁷

1171-1198 yılları arasında Muvahhidler'in en büyük ve önemli yapılarından kabul edilen Ulucami sarayın kuzeyine inşa edilmiştir. Günümüzde Sevilla Katedrali olarak bilinen yapının Giralda adındaki çan kulesi bu meşhur Muvahhid Ulucamii'nden kalan tek yapıdır. Şehir Hıristiyanların eline geçince saray bir süre asli unsurları ile kullanılmış daha sonra "Zalim" lakabı ile tanınan Kral I. Pedro tarafından 1353-1364 seneleri arasında, Müdeccen mimarisi ile meşhur olan saray inşa edilmiştir.⁸ Kraliçe İsaibel ve Kral Ferdinand zamanında da üst katlar eklenmiş ve burası

⁵ Alcazar kelimesinin aslı Arapça القصر kelimesi olup, saray manasında kullanılan bir kelime olarak İspanyolca'ya geçmiştir.

⁶ Felix Arnold, *Islamic Palace Architecture in the Western Mediterranean: A History* (New York: Oxford University Press, 2017), 198.

⁷ Georges Marçais, *Manuel d'art Musulman: l'architecture : Tunisie, Algérie, Maroc, Espagne, Sicile* (Paris: Editions Auguste Picard, 1926), 669.

⁸ Marçais, *Manuel d'art Musulman*, 669.

monarşinin en önemli ikametgâhlarından biri haline gelmiştir. 1755 yılında meydana gelen Lizbon depremi ve 1762 senesindeki bir yangın sonrasında yapının birçok kısmı hasar görmüş, restorasyon çalışmalarında Barok ve Gotik unsurlar kullanılmıştır. İnşa edildiği tarihten itibaren geçirdiği bu yenileme, onarım ve ekleme çalışmaları sebebiyle oldukça karmaşık bir yapıdır.

12. yüzyıldan kalma Muvahhid surları üzerinde yer alan, üzerinde İspanya Krallığı'nın sembollerinden olan, 1892 senesinde kapıya yerleştirilmiş, elinde haç taşıyan çini aslan figüründen dolayı Aslan Kapısı (La puerta del León) olarak adlandırılan kapıdan Aslan Avlusu'na geçilir. Bu avlunun batısında Adalet Salonu ve ona bitişik olan Alçı Saray (Palacio del Yeso) bulunmaktadır. Avlunun kuzeyinde yine Muvahhidler döneminden kalan, taş ve tuğladan örülmüş üç kemerli bir duvar ile Av Avlusu'na (Patio de la Monteria) geçilmektedir. Bu avlunun batısında Geçit Avlusu (Patio de la Crucero) yer almaktadır. Bu avlu da aslen Muvahhid dönemine ait olup Kral X. Alfonso zamanında kuzeyine inşa ettirilen Gotik Saray ile birlikte bazı değişikliklere uğramıştır.

Resim 8-9-10: İşbiliye el-Kasr Muvahhid Surları, Aslan Kapısı ve Müdeccen Saray Giriş Kapısı

Aslan Avlusu'nun batısında yer alan Adalet Salonu ve Alçı Saray sarayın önemli kısımlarındandır. Adalet Salonu sarayın müdeccen mimarisinin en erken tarihli örneklerindedir. 14. yüzyılda Kastilya Kralı XI. Alfonso'nun emri ile yaptırılmıştır. Kare planlı salona yuvarlak yüksek bir kemer ile girilir. İç cephelerin her birinde üçer adet dilimli kemer mevcut olup cepheler alçı oyma nebati motiflerle süslenmiştir. Sekizgen ahşap kubbe birbirine geçme yöntemi ile tutturulan geometrik parçalardan yapılmıştır. Bu tarz sekizgen kubbeler Mağrib ve Endülüs İslâm Mimarisi'nin dikkat çeken özelliklerindedir. Muvahhidler döneminden kalan Alçı Saray (Palacio del Yeso) 10. yüzyıl kale yapısının güneydoğusuna inşa edilmiş olup günümüze kalan bir cephesi avlunun kuzeyinde bulunmaktadır. Üç atnalı kemerli cephenin üst kısmında da yine üç adet atnalı kemerli pencere bulunmaktadır. Günümüzde kapalı olan kemerler vasıtasıyla avludan

saraya girilmekteydi. Bu üçlü atnalı kemer uygulamasının benzerlerini Kurtuba Medînetü'z-zehrâ'da, vezir ve hacîb Ca'fer el-Mushafi'nin köşkünde ve Mâleka el-Kasaba'da görmemiz mümkündür. Sarayın birbirine geçen kemerlerden oluşan revaklardan iki atnalı kemerli girişe geçilen kuzey cephesi de orijinal özellikleri ile korunan bölümlerendir. Bu cephe kullanılan kemer çeşitleri ve mimarisi ile Sarakusta'daki Ca'feriye Sarayı'nın avlu cephesini andırmaktadır.

Sarayın en önemli kısmı Av Avlusu'nun kuzeyinde konumlandırılan, 14. yüzyılda Zalim Pedro'nun emri ile inşa ettirilen Müdeccen Saray'dır. Toledo, Granada ve Sevilla'daki morisko ustalar tarafından inşa edilen saray avlusu, kemerleri, ahşap işçiliği, yazıları ve meşhur Elçiler Salonu ile müdeccen mimarinin günümüze ulaşan en gözde eserlerindedir. Av Avlusu'nun kuzeyinde yer alan saraya alçı oyma motiflerle bezeli, üst kısmında dilimli kemerli pencereler bulunan ve mukarnaslı bir sundurma ile biten giriş kapısından girilir. Giriş kısmındaki dikdörtgen salondan dikdörtgen planlı, ortasında yine dikdörtgen bir havuzu olan Genç Kızlar Avlusu (Patio de las Doncellas) isimli revaklı avluya geçilmektedir. Revaklar çift mermer sütunun taşıdığı dilimli kemerlerden oluşmaktadır. Dikdörtgen avlunun uzun kenarlarında yedi, kısa kenarlarında beş adet olan dilimli kemerlerden ortada yer alanlar diğerlerinden yüksek ve geniştir. Kemer cepheleri Mağrib bölgesinde çok kullanılan derc-ketif ve şebeke⁹ motifleri ile doldurulmuştur. Revaklı kısmın üstü ahşap ile örtülüdür. Avlunun ortasında uzanan dar dikdörtgen havuz ve iki yanındaki portakal ağaçlı tarhlar dikkat çekmektedir. Revaklı kısımlardan salonlara açılan cepheler zeminden yaklaşık 1.5 m yüksekliğe kadar Mağrib bölgesinin zillic denilen kesme çinileri ile kaplanmıştır. Geometrik motiflerin oluşturduğu zilliclerde mavi, siyah, yeşil ve hardal renkleri tercih edilmiştir. Bu zilliclerin üst kısmında da alçı oymadan Mağribî Sülüs yazı kuşakları tüm avluyu dolaşmaktadır.

Resim 11-12: Genç Kızlar Avlusu ve Avlu Cephelerinin Süslemelerinden Detay

⁹ Derc ve Ketif ile Şebeke (شبكة - درج و كتف) motifleri daha çok Endülüs ve Mağrib bölgesinde kullanılan bir çeşit geometrik süslemedir.

Salonların avluya açılan pencere kanatları tamamen ahşap geometrik parçalardan oluşmaktadır. Kanatların çevresinde ahşap oymadan yazılar bulunmaktadır. Pencereleleri oluşturan geometrik motifler yaldız, yeşil, kırmızı gibi renklere boyanmıştır. Revaklar boyunca uzanan salonlardan birbirine geçiş cepheleri alçı oyma ile bezeli dilimli kemerlerle sağlanmaktadır. Salonların iç cepheleri de yine zeminden belli bir seviyeye kadar geometrik zilliclerle bezenmiştir. Üst örtü ise tamamen ahşap olup müdeccen ahşap işçiliğinin en güzel örneklerindedir

Avlunun doğusunda yer alan Elçiler Salonu mimarisi, süslemeleri ve kubbesi ile sarayın en dikkat çekici bölümüdür. Kare salonun kenar uzunluğu yaklaşık 12 metredir.¹⁰ Avludan yuvarlak bir kemerle bir hole oradan da ortada iki adet mermer sütun üzerinde oturan üç adet atnalı kemerle kare planlı salona geçilir. Salonun her cepesinde bu üç atnalı kemerli uygulama görülmektedir. Bu kemerleri yuvarlak büyük bir kemer içine almaktadır. Kemer cepheleri tamamen alçı oyma nebati süslemelerle bezelidir. Cephelerin en üst kısmında on bir adet yuvarlak kemerli sağır pencere bulunmaktadır. Kasnak kısmında küçük kemerleri içine Hristiyan Krallar'ın portreleri resmedilmiştir. Her cephede kubbeye geçmeden önce üçer adet ejderha figürünün taşıdığı balkonlar yerleştirilmiştir.

Resim 13-14-15: Elçiler Salonu, Müdeccen Sarayın Ahşap Pencere Kanatlarından Biri ve Salondan Avluya Bakış

Ahşap kubbeye geçişler mukarnaslarla sağlanmıştır. Ahşap kubbenin içi geometrik motiflerle bezenmiştir. Mukarnaslar ve kubbe yaldızla boyandığından bu kubbeye “Portakal Kubbe” de denmektedir. Kubbe 1417 senesinde Dieogo Ruiz tarafından yapılmıştır. Bu salonun 12. yüzyılda Abbâdîler tarafından inşa edilen taht odası yerine inşa ettirildiği ve daha önce de salonun üzerinde benzer bir kubbe olduğu bilinmektedir. Zemin büyük mermer bloklarla kaplı olup, zeminden yaklaşık 1.5 metre yüksekliğe kadar cepheler geometrik desenli renkli zillicler ile kaplanmıştır. Zilliclerin

¹⁰ Marçais, *Manuel d'art Musulman*, 679.

üst kısmında da alçı oyma motifli yazı kuşakları yer alır. Yazı kuşaklarının uçlarında Hırsitiyan Krallığını temsil eden tasvirler yer alır. Yazılar ise Arapça olup kralı öven ifadeler kullanılmıştır.

Resim 16-17: Müdeccen Sarayın Alçı Süslemelerinden ve Yazı Örneklerinden Detay

3. Mâleka el-Kasaba (Malaga Alcazaba)

Mâleka (Malaga) 11. yüzyılın ilk yarısında Hammadîler tarafından yönetilmiş, aynı yüzyılın ikinci yarısında Zîrîler'in kontrolüne geçmiştir. Mâleka'nın Gibralfaro Dağı'nın tepesine yapılmış olan el-Kasaba'nın¹¹ tarihi Fenikeliler'e kadar uzanmaktadır. Fenikeliler, Akdeniz ve Mâleka şehrinin tamamı görüş alanı içinde olan Gibralfaro Dağı'na bir denizfeneri inşa etmişlerdir. Şehir Endülüs Emevîleri'ne geçtiğinde 929 yılında III. Abdurrahman tarafından bazı saray kısımları ve surlar inşa edilmiştir. Bazı araştırmacılar sarayın 11. yüzyılda Hammâdîler ya da Zîrîler tarafından inşa edilmiş olabileceğini düşünmektedir.¹² Kanaatimizce 10. yüzyılda Endülüs Emevîleri döneminde inşa edilen surlar ve saraya 11. yüzyılda Hammadîler ve Zîrîler tarafından eklemeler yapılmıştır. Sarayın bugünkü kalıntılarının birçoğu 13. yüzyılda Nasrîler tarafından yapılan genişletme ve ekleme çalışmalarından kalan yapılardır.

Günümüzde İspanya'nın en çok ziyaret edilen mekânlarından olan bu kale-saray yapısı 1487 yılında Kral Ferdinand ve Kraliçe İsaabel tarafından üç ay boyunca kuşatılarak teslim alınmıştır.¹³ Mâleka'nın düşüşü Gırnata'nın düşüşünü hızlandırmıştır. Şehrin düşüşünden sonra Müslüman halka el-Kasaba'da toplanmaları söylenmiş, hazin sonlarına doğru el-Kasaba'ya doğru tırmanan şehir halkının, "Ah Mâleka! Ey güzel şehir! Oğulların seni nasıl terkeder? Nerede senin gücün, surlarının gücü ne yazık ki çocuklarına fayda sağlayamadı. Esaretin demir boyunduruğunu hissettikleri zaman yaşlılarına, kadınlarına, özenle yetiştirdiğin genç kızlara ne olacak?"

¹¹ القصبية kelimesi Arapça'da daha çok küçük şehirleri tanımlarken kullanılır. Mağrib ve Endülüs'te surlarla çevrili şehirler için kullanılmıştır. Alcazaba kelimesi de İspanyolca'ya Arapça'dan geçmiş olup Müslümanlardan kalan surlarla çevrili şehirleri karşılamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Leopoldo Torres Balbas, *Ciudades Hispanomusulmanas* (Madrid : Direccion General De Relaciones Culturales Instituto Hispano-Arabe De Cultura, 1985), 175.

¹² Cynthia Robinson, "Arts of the Taifa Kingdoms", *Al-Andalus: The Art of the Islamic Spain* (New York: The Metropolitan Museum Of Art, 1992), 52.

¹³ William H. Prescott, *The history of the reign of Ferdinand and Isabella the Catholic* (Hawaii: University Press of the Pacific, 2004), 235-236.

şeklinde ağıt yaktıkları rivayet edilir.¹⁴ Nitekim korkulan olmuş, nice zaferler gören el-Kasaba Sarayı'nın avlusu bu sefer Mâlekalılar'ın hazin sonuna şahitlik etmiştir. Genç askerlerin en gözde yüz tanesi Papa'ya, genç kızların en güzellerinden ellisi Kraliçe İsaabel tarafından seçilerek Napoli Kraliçesi'ne, otuz tanesi Portekiz kraliçesine, diğerleri de kendi sarayındaki soylu kadınlara hizmetçi olarak hediye edilmiş, halkın geri kalanı da rütbelerine göre soylular ve ordunun üst düzey askeri arasında paylaştırılmıştır.¹⁵

El-Kasaba Sarayı ilk kısmı 11. yüzyılda inşa edilmiş, 13. ve 14. yüzyıllarda genişletilerek yeni salonlar eklenmiştir. Toplamda en dıştan 1320 m. uzunluğunda duvarlarla çevrili olup 21310 metrekarelik bir alanı kaplar. İç kısım 12630 metrekare olup 733 m. uzunluğunda bir duvar ile çevrelenmiştir.¹⁶ Surların batı yönündeki ana giriş kapısından girildiğinde hafif rampalı bir yoldan devam edip ard arda iki kapıdan geçerek (Puerta de la Boveda, Puerta de la Columnas) bir meydana oradan da Granada Salonları Kapısı ile bir üst kademeye geçilir. Fıskıyeli avludan Maldonado Kulesi ve Müdejar Zırh Kuleleri'ne ulaşılır. Daha sonra da diğer kademe olan Nasrîler Sarayı'na geçilir. Nasrîler'den kalan saray ise büyük bir köşk ile Portakal Ağaçlı Avlu (Patio de Los Naranjos) ve Havuzlu Avlu (Patio de Alberca) ve Sarnıçlı Avlu (Patio Aljibe) kısımlarından oluşmaktadır.

Resim 18-19: Mâleka Nasrî Sarayı'nın Portakal Ağacı Avlusu ve Havuzlu Avlusu Nasrîler döneminde yapılmış olan saray kısmının en dikkat çekici

¹⁴ Prescott, *The history of the reign of Ferdinand and Isabella the Catholic*, 236.

¹⁵ Prescott, *The history of the reign of Ferdinand and Isabella the Catholic*, 237.

¹⁶ <https://alcazabaygibralfaro.malaga.eu>

özellikleri diğer Endülüs saraylarında olduğu gibi üçlü ve sivri atnalı kemer ile dilimli kemer kullanımınıdır. Bunun yanında alçı oyma nebati süslemeler ve Kûfi, Mağribî-Endelûsî yazıların örnekleri de hâlâ mevcuttur. El-Kasaba olarak bilinen bu kale-saray yapısının cami kısmının günümüzde Plaza de Armas olarak bilinen meydana olduğu düşünülmektedir.

Resim 20: Cephe Süslemeleri ve Kûfi Yazı Kuşaklarından Bir Örnek

Resim 21-22: Kemer Cephelerinden Alçı Süsleme Detayı ve Üçlü Atnalı Kemer Örneği Mürsiye, Dâru's-Suğra

Emevî Emiri II. Abdurrahman tarafından Segura (Şekûre) Irmağı'nın kıyısında kurulan Mürsiye şehri Murabıtlar döneminde önem kazanmıştır. Endülüs Emevîleri'nden sonra Amiriler, Abbâdiler, Murabıtlar, Muvahhidler, Hûdîler ve Hafsîler'in kontrolüne giren şehirde siyasî istikrar sağlanamamış ve 2 Şubat 1266 senesinde şehir kesin olarak Hıristiyanların kontrolüne geçmiştir. Şehirde, ulucaminin yanındaki Dârü'l-Kebîr ve surların dışındaki Dâru's-Suğra olmak üzere iki saray yapısı mevcuttu.¹⁷ Ulucami katedrale dönüştürülünce muhtemelen Dârü'l-kebîr isimli büyük saray da bu alana dâhil edilmiştir. Günümüzde Iglesia Catedral de Santa Maria ismiyle bilinen katedral 14. yüzyıl başlarında inşa edilmiş olup,

¹⁷ Arnold, *Islamic Palace Architecture in the Western Mediterranean: A History*, 186.

Mürsiye'nin en büyük katedralidir. Son yıllarda yapılan çalışmalarda katedralin zemini altında kalan caminin bazı kısımları açığa çıkarılmıştır.

Surların dışında kalan Dâru's-Suğra'nın kalıntıları ise Julio Navarro Palazon tarafından 1980-1985 yıllarında Santa Clara la Real Manastırı altında yapılan kazı çalışmaları sırasında ortaya çıkarılmıştır.¹⁸ Manastırın 1365 senesinde bu saray yapısı üzerine inşa ettirildiği düşünülmektedir. Sarayın Murabıt valisi Ebû Zekariya (1130-1143) tarafından inşa ettirildiği tahmin edilmektedir. Ancak sarayın kalıntılarının bu döneme mi yoksa 1147 yılında Mürsiye'ye hâkim olan İbn Merdenîş dönemine mi ait olduğu konusunda bazı ihtilaflar da mevcuttur. Sarayın farklı emirlikler döneminde tamir ve genişletme çalışmaları geçirerek kullanıldığını söylemek daha isabetlidir. Mürsiye 1266 senesinde Hıristiyanların eline geçtiğinde surların dışına inşa ettirilmiş olan bu dinlenme sarayı da Santa Clara la Real Manastırı'nın inşa edildiği 1365 senesine kadar Hıristiyan Krallar'ın ikametgâhı olmuştur.

Resim 23-24: Sarayın İlk Halinin Maketi ve Manastır Kısımından Avluya Bakış

Ortada büyük bir avlu etrafında yer alan saray bölümlerinin sadece kalıntıları günümüze gelebilmiştir. Avlu ortasındaki 27,5 X 7,5 m. ölçülerindeki büyük havuzu ve havuz etrafındaki dört adet tarh ile klasik Mağrib, Endülüs bahçelerinin bir örneğidir. Tarh bölümlerine çiçekler ve portakal ağacı dikildiği düşünülmektedir. Güneydeki yapıya büyük üç kemerli bir revaktan geçerek yuvarlak bir kemerle girilmektedir. İçeriye girildiğinde ortada bir salon ve onun doğu ve batısında birer kemerle diğer salonlara geçilmektedir. Sarayın asıl kısmı olduğu bilinen bu salonların kuzey tarafta olanın batı duvarında sağır dilimli bir kemer bulunmaktadır. Bu kemerin sarayın içe açılan kapılarından biri olduğu düşünülmektedir. Aşağı bakıldığında tuğla ve taştan sarayın kalıntıları görülmektedir. Alçı süslemelerin yer aldığı lacivert zeminli kemer cephesinde Mağribî yazı

¹⁸ Arnold, *Islamic Palace Architecture in the Western Mediterranean: A History*, 186.

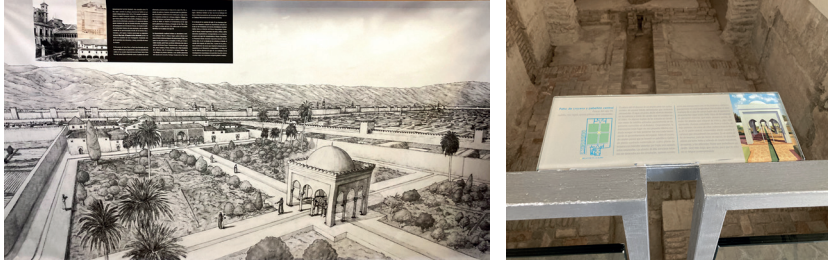

kalıntıları mevcuttur. Günümüzde bu salonlarda saraydan çıkan ahşap, alçı ve mermer kalıntılar ile seramik eserler sergilenmektedir.

Resim 25-26-27: Avludan Salonlara Giriş Kemerleri, Salon Giriş Kemerlerinden ve Cephe Süslemelerinden Kalıntılar

Sarayın zemininde yapılan kazılarda İbn Merdenîş döneminde yenilenen saraydan kaldığı düşünülen transept bir bahçenin kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Burada su kanalları boyunca uzanan yürüyüş yolları olduğu ve onların kesiştiği orta yerde piramidal çatılı ya da kubbeli küçük bir köşk olduğu düşünülmektedir.¹⁹ Klasik Mağrib ve Endülüs saray planları dikkate alındığında, bu büyük bahçenin güneyinde ve kuzeyinde iki büyük köşk olduğu düşünülmektedir. Kazılarda güney kısımlar ortaya çıkarılmış olup kuzeydeki kısımlar hakkında henüz bir çalışma yapılmamıştır.²⁰

Resim 28-29: İbn Merdenîş Dönemindeki Bahçenin Müzedeki Çizimi ve Saray Zeminindeki Bu Kısma Dair Kalıntılar

14. yüzyılda saray üzerine inşa edilen gotik manastır 17. ve 18. yüzyıllarda tamir ve ekleme çalışmaları geçirmiştir. Manastır halen aktif olup üst kısmı günümüzde Hıristiyan dönemine ait eserlerin sergilendiği bir müzedir.

¹⁹ Arnold, *Islamic Palace Architecture in the Western Mediterranean: A History*, 187.

²⁰ Arnold, *Islamic Palace Architecture in the Western Mediterranean: A History*, 188.

Resim 30-31: Cephelerde Kullanılan Yazılardan ve Alçı Süslemelerden Örnekler
4. Sarakusta Ca'feriyye Sarayı

Sarakusta (Zaragoza) 889 yılında Ebû Yahya Muhammed et-Tüçibî'nin vali tayin edilmesi ile birlikte 1039 yılına kadar Tüçibîler'in, 1039- 1110 yılları arasında ise yaklaşık yetmiş yıl Benî Hûd hanedanlığı tarafından yönetilen, Mülûkü't-Tavâif döneminin en uzun süreli devletlerinden biri olmuştur.²¹ Ca'feriyye Sarayı da Hûd emîri Ebû Ca'fer Ahmed el-Muktedir Billah tarafından inşa ettirilmiştir. Ebû Ca'fer Ahmed'in Muktedir Billâh lakabını Barbastro Kalesi'nin uzun mücadeleler sonucu 1065 yılında Hıristiyanlardan geri alınmasından sonra kullandığı bilinmektedir. Sarayın duvarlarındaki ifadelerde sarayın Muktedir Billah'ın emri ile yaptırıldığının yazması, bu sarayın 1065 senesinden sonra bir zafer nişanı olarak inşa ettirildiğini düşündürmektedir.²² Yapıldığı dönem adı "Kasru's-sürûr" olarak bilirse de sonraki dönemlerde bânîsin adı ile anılmaya başlamıştır.²³ Sarakusta Müslümanların kontrolünden çıkınca saray da Hıristiyan hükümdarlar tarafından kullanılmış, bazı değişiklikler ve eklemeler yapılmıştır. O sebeple günümüzde sarayın tamamı orijinal ölçülerini ve plan şemasını yansıtmasa da Müslümanların dönemindeki kısımlar korunmaktadır.

Resim 32-33: Sarakusta Ca'feriyye Sarayı Burçlar²⁴ ve Ana Giriş Kapısı²⁵

²¹ Robinson, "Arts of the Taifa Kingdoms", 56.

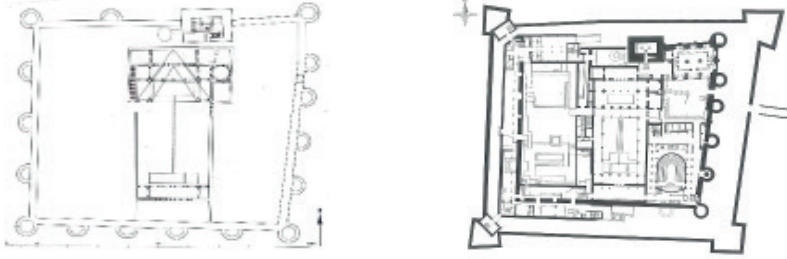
²² Manuel Expósito Sebastián vd., *La Aljafería de Zaragoza* (Zaragoza: Cortes de Aragón, 2012), 31-32.

²³ xpósito Sebastián vd., *La Aljafería de Zaragoza*, 31.

²⁴ <https://en.wikipedia.org> Erişim: 30.09.2023

²⁵ www.archnet.com Erişim: 28.09.2023

İslâmî dönemden kalan sarayın planı yaklaşık 70 x 70 m. ölçülerinde olup çok büyük bir saray değildir. Yapıyı çevreleyen kalın dış duvarlar on altı adet yuvarlak kule ile tahkim edilmiştir. Sadece birkaçı günümüze kalan kulelerden ikisi girişin yanında yer almaktadır. Sarayın kalın duvarları dıştan sağır sivri kemerle hareketlendirilmiştir. Kuzey duvarı üzerinde bulunan meşhur Torre del Travador kare planlı bir kule olup Müslümanlar döneminden kalmıştır. İlk inşa edildiğinde üç katlı olan ve bir gözlem kulesi işlevi gören kuleye 1371 yılında iki kat daha eklenmiştir.²⁶ At nalı kemerli düzgün kesme taştan yapılmış ana giriş kapısının üst kısmında birbirine geçmiş dilimli sivri kemerler bulunmaktadır. Bu kapıdan dış avluya oradan da üç kemerli bir giriş ile ana avluya geçilmektedir. Mülûkü't-Tavâif devri saraylarının korunmuş önemli bir örneği olan Ca'feriyye Sarayı, merkezî bir avlu etrafında düzenlenmiştir.

Plan 1-2: Ca'feriyye Sarayı'nın İlk Halinin ve Son Halinin Planı²⁷

Avlunun kuzeydoğusunda, taht odasının yanında yer alan cami mimari özellikleri ile diğer saray camilerinden farklıdır.²⁸ Sekizgen plan şemalı cami küçük olup daha çok bir mescid gibidir. At nalı kemerli, geometrik motiflerle bezenmiş ahşap kapı ile mescide giriş yapılır. Kapı köşelikleri alçı oymadan nebati motiflerle kaplanmıştır. Kapının üzerindeki alınlık kısmında birbirine geçen kemerlerden oluşan bir süsleme mevcuttur. Kapı cephesi en dıştan günümüzde çoğu kısmı dökülmüş olan alçı oyma kûfî bir yazı kuşağı ile çerçevelenmiştir. Mihrap nişi atnalı kemerlidir ve köşeliklerinde birer tane istiridye kabuğu motifi bulunmaktadır. Mihrap alınlığında çiçekli kûfî yazı ile bazı kısımları aşınmış bir yazı bulunmaktadır. Aşınan kısımlar kalemişi ile tamamlanmıştır. Mescidin üzeri dilimli küçük kemerlerin olduğu bir kasağa oturan kaburga kemerli bir kubbeye örtülmüştür. Sekizgen mekânın her cephesinde alçı nebati süslemeler mevcut olup, mihrabın bittiği yerin hizasından itibaren kûfî bir yazı kuşağı cepheleri dolaşmaktadır.

²⁶ *L'Art Mudejar: l'esthetique Islamique dans l'art chretien* (Aix-en-Provence: Edisud, 2000), 89.

²⁷ Marianne Barrucand, *Moorish Architecture in Andalusia* (Köln: Benedikt Taschen Verlag, 1992), 117; *L'Art Mudejar*, 88.

²⁸ Robinson, "Arts of the Taifa Kingdoms", 57.

Resim 34-35: Avludan Revakların Cephesi²⁹ ve Mihrap³⁰

Sarayın yönetim kısmı ile harem kısmı avlunun kuzey ve güney yönlerinde yer alan ve revaklarla avluya açılan bölümlerdir. Kuzey cephesindeki bölüm yönetim merkezi olup revaklarla avluya açılır. Avludan çift sütunla taşınan dört adet dilimli kemerle revak kısmına geçilmektedir. Revaklı kısımdan da çift katlı, birbirine geçen dilimli kemerlerle dikdörtgen planlı, “Altın Oda” veya “Mermerli Oda” olarak isimlendirilen taht odasına geçilmektedir. Salonun doğu ve batısında kare planlı birer salon bulunmaktadır. Bu üç salonun da tavanları ahşap olup kalemîşi süslemelerle bezelidir. Harem bölümü avlunun güneyindeki revaklı kısımda yer almaktadır.

1118 yılında şehir Kralı I. Alfonso el Batallador tarafından geri alınınca Ca’feriyye Sarayı da Aragon Krallığı’na kalmıştır.³¹ Bu tarihten itibaren saraya bazı kısımlar eklenmiştir. San Martin Kilisesi, San Jorge Şapeli, IV. Pedro’nun Tuleytula’lı Morisko ustalara yaptırdığı, müdeccen sanatın en güzel örneklerinden olan saray kısmı, üst kat galeriler, Santa Isabel Salonu, Taht Odası Müslümanlardan sonra yapılan eklemelerden bazılarıdır.

Hıristiyan Krallar döneminde sarayda yapılan değişiklikler ve eklemelerden en dikkat çekici olanı IV. Peter’in krallığı döneminde (1336-1387) kuzey bölümün üst katına Müdeccen (Müdejar) tarzında eklenen büyük salondur. Bu kata çıkış da kuzey bölmenin batı kısmına eklenen dar ve uzun bir merdivenle sağlanmıştır. Dikdörtgen planlı salon müdeccen mimarının en güzel örneklerinden biridir. Katolik Krallar döneminde (1479-1504) avlunun batı kısmına büyük bir saray inşa edilmiştir.³² Bu saray 1488-1493 seneleri arasında Morisko usta Farax Gali yönetiminde inşa edilmiştir. Farklı tarzdaki mimari özellikleri ve süslemeleri ile hem müdeccen hem de Rönesans dönemi özelliklerini taşımaktadır. Bir

²⁹ <https://www.turismodearagon.com> Erişim: 30.09.2023

³⁰ www.archnet.com Erişim: 28.09.2023

³¹ Lütfi Şeyban, *Reconquista: Endülüs’te müslüman-hıristiyan ilişkileri* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2003), 173.

³² *L’Art Mudejar*, 90.

süre Engizisyon Mahkemeleri burada kurulmuştur.³³ 1593 senesinden itibaren askerî bir üs olarak kullanılan yapı bu süreçte birçok değişiklik geçirmiştir. 1947-1976 seneleri arasında Francisco Inigues Almech tarafından restorasyon çalışmaları yapılmış, 1965-1976 yılları arasında Christian Ewert tarafından saray kapsamlı bir şekilde çalışılmıştır. Yapı 1998 yılından itibaren Aragon Özerk Bölgesi'nin parlamento binası olarak kullanılmaktadır.³⁴

Sonuç

Emevîler tarafından 8. yüzyılda fethedilen Endülüs yaklaşık sekiz asır boyunca farklı Müslüman devletlerin yönetiminde kalmıştır. Reconquista hareketinin hızlanması ile 11. asırdan itibaren Endülüs'te toprak kaybetmeye başlayan Müslümanların gücü zaman zaman azalsa da ilim, kültür, sanat ve refah ile anılan bir medeniyet kurmayı başarmışlardır. Bu yüksek medeniyet ve sanatın en önemli göstergelerinden biri mimaridir. Endülüs, sanatın zirvesini temsil eden camileri, medreseleri, köprüleri ve sarayları ile meşhurdur.

Özellikle saraylar inşa edildiği dönemin sanat özelliklerini ve medeniyetini yansıtmaları yanında dönemin siyasî ve ekonomik gücü hakkında fikir vermesi açısından önemlidirler. Bu çalışmada ele aldığımız saraylar Endülüs'e hâkim olmuş farklı Müslüman devletlerin eserleridir. Saraylarda kullanılan mimari tarz ve sanat üslupları belli noktalarda benzese de farklı devletlere has özellikler de dikkat çekmektedir. Endülüs'te inşa edilmiş sarayların günümüze kalan örneklerinden en görkemlisi 14. yüzyılda inşa edilen Elhamra Sarayı'dır. Elhamra Sarayı üzerine çok fazla çalışma olduğundan bu makalede bölgedeki saraylar içinde daha az bilinen yapılar üzerinde durulmuştur.

1012 yılında Gırnata'yı hâkimiyet altına alan Zîrî Sultanı Badis ibnü'l-Mansur tarafından inşa ettirilen sarayın kalıntıları üzerine, Nasrî Sultanı Ebü'l-Hasan Ali'nin eşi ve son Nasrî Sultanı Ebü Abdullah Muhammed'in annesi Aişe el-Hürre için inşa ettirilmiş olan Dârü'l-Hürre Sarayı, Elhamra Sarayı'nın karşı tarafındaki el-Beyyâzîn Mahallesi'nde yer almaktadır. Elhamra'ya göre çok daha küçük olan saray mimari elemanları ve süsleme programı yönünden Elhamra ile benzer özellikler taşımaktadır.

III. Abdurrahman tarafından fethedilen İşbiliye şehrine ilk olarak bir saray yapısı inşa edilmiş, daha sonra bu yapıya Abbadiler ve Muvahhidler döneminde eklemeler yapılmıştır. Günümüzde Alcazar olarak bilinen el-Kasr'ın en önemli kısmı Av Avlusu'nun kuzeyinde konumlandırılan, 14. yüzyılda Zalim Pedro'nun emri ile inşa ettirilen Müdeccen Sarayı'dır.

³³ Henry Charles Lea, *İspanya Müslümanları: Hristiyanlaştırılmaları ve Sürülmeleri* (İstanbul: İnkılab Yayınları, 2006), 194.

³⁴ Arnold, *Islamic Palace Architecture in the Western Mediterranean: A History*, 165.

Toledo, Granada ve Sevilla'daki Morisko ustalar tarafından inşa edilen saray avlusu, kemerleri, ahşap işçiliği, yazıları ve meşhur Elçiler Salonu ile müdeccen mimarinin günümüze ulaşan en gözde eserlerindendir. İşbiliye el-Kasr 10. asırda ilk inşa edildiği tarihten itibaren hem farklı Endülüs devletlerinin sanatını yansıtmaması hem de Hıristiyanlar şehre hâkim olduktan sonra saraya eklenen kısımların müdeccen mimariyi temsil etmesi bakımından çok önemli bir eserdir.

Mâleka şehri de yine III. Abdurrahman tarafından fethedilmiş ve bugün Alcazaba olarak anılan kale-saray ilk olarak bu dönemde inşa edilmiştir. Daha sonra farklı Müslüman devletler tarafından saraya eklemeler yapılmıştır. Sarakusta'daki Ca'feriyye Sarayı ile birlikte kale-saray yapılarına örnek olması bakımından önemlidir. Sarakusta Ca'feriyye Sarayı'na da şehir Hıristiyanların eline geçtiğinde eklemeler yapılmıştır. Mâleka el-Kasr ve Sarakusta Ca'feriyye Sarayı sonradan yapılan bu eklemelere rağmen Müslüman Devletler döneminden kalan kısımları ile Endülüs sanat ve mimarisini yansıtan en önemli eserlerdir.

Endülüs sarayları içinde kalıntıları günümüze kalmış en ilginç örneklerden biri Emevî Emiri II. Abdurrahman tarafından Segura (Şekûre) Irmağı'nın kıyısında kurulan Mürsiye'de yer almaktadır. 1266 senesinde Hıristiyanların kontrolüne geçen şehirde, Ulucami'nin yanındaki Dârü'l-Kebîr ve surların dışındaki Dârü's-Suğra olmak üzere iki saray yapısı mevcuttu. Dârü's-Suğra'nın kalıntıları Julio Navarro Palazon tarafından 1980-1985 yıllarında Santa Clara la Real Manastırı altında yapılan kazı çalışmaları sırasında ortaya çıkarılmıştır. Bu sarayda da diğer örneklerde olduğu gibi Endülüs mimarisine has dilimli kemerler, atnalı kemerler ile alçı oyma süslemeler ve yazılar kullanılmıştır.

Çalışmada ele aldığımız bu beş saray mimari ve tezyinî unsurları ile Endülüs sanatının en önemli örneklerindendir. Bunun yanında İslâm coğrafyasındaki erken dönemlere ait saraylar arasında ayakta kalmış nadir yapılarından olmaları bakımından da önemlidirler.

Kaynakça

- Arnold, Felix. *Islamic Palace Architecture in the Western Mediterranean: A History*. New York: Oxford University Press, 2017.
- Balbas, Leopoldo Torres. *Ciudades Hispanomusulmanas*. Madrid: Direccion General De Relaciones Culturales Instituto Hispano-Arabe De Cultura, 1985.
- Barrucand, Marianne. *Moorish Architecture in Andalusia*. Köln: Benedikt Taschen Verlag, 1992.
- Expósito Sebastián, Manuel vd. *La Aljafería de Zaragoza*. Zaragoza: Cortes de Aragón, 2012.
- Gamal, Mohamed. *Kasrü 'l-Hamra: Divanı 'l-İmare ve 'n-Nukuşi 'l-Arabiyye = Los Palacios De La Alhambra*. İskenderiye: Mektebetü'l-İskenderiyye, 2004.
- Lea, Henry Charles. *İspanya Müslümanları: Hristiyanlaştırılmaları ve Sürülmeleri*. İstanbul: İnkılab Yayınları, 2006.
- Marçais, Georges. *Manuel d'art Musulman: l'architecture: Tunisie, Algerie, Maroc, Espagne, Sicilo*. Paris: Editions Auguste Picard, 1926.
- Mernissi, Fatima. *Hanım Sultanlar (İslâm Devletlerinde Kadın Hükümdarlar)*. çev. M. Ali Kayabal - Filiz Nayır. İstanbul: Cep Kitapları, 1992.
- Ocak Ahmed, Sümeýra. "Mimari ve Estetik Unsurlarıyla Aynı Dönemde Farklı Coğrafyalarda İnşa Edilmiş İki İslâm Sarayı; Elhamra ve Kubâdâbâd". *Milli Saraylar Sanat Tarih Mimarlık Dergisi* 24 (2023), 192-211.
- Prescott, William H. *The history of the reign of Ferdinand and Isabella the Catholic*. Hawaii: University Press of the Pacific, 2004.
- Robinson, Cynthia. "Arts of the Taifa Kingdoms". *Al-Andalus: The Art of the Islamic Spain*. 49-61. New York: The Metropolitan Museum Of Art, 1992.
- Şeyban, Lütfi. *Reconquista: Endülüs'te Müslüman-Hristiyan İlişkileri*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.
- L'Art Mudejar: l'esthétique Islamique dans l'art chretien*. Aix-en-Provence: Edisud, 2000.

